

Egy munkaszolgálatos "gyalogtűréja" Budapest és Hegyeshalom között ^[1]

Lénárd Sándor naplója (1944. október 15. - november 18.)

Az 1944 őszen hatalomra jutó nyilas-kormányzat alapjaiban átalakította a munkaszolgálatot, így a túlélés esélyei drámaian lecsökkentek. Lassan azokra is sor került, akik addig el tudták kerülni a bevonulást. Így történt az alábbi napló szerzőjével, *Lénárd Sándorral* is, aki bő egyhónapnyi történetét, köztük a sáncásás, a gyalogmenet és a szerencsés hazatérés, fiával együtt végigjárt állomásait rögzítette. Naplója a padláson zajló „l' art pour l' art” verések mellett a botozásokkal és „kézigránát-biztatásokkal” nehezített menetelés borzalmait egyaránt megörökíti.

Bevezető

A II. világháború alatti munkaszolgálat speciálisan magyar jelenség. A Horthy-rezsim nem kívánt fegyvert adni a megbízhatatlan, állambiztonsági okokból veszélyesnek ítélt egyének kezébe. Ugyanakkor a politikai és a katonai vezetők úgy gondolták, valamilyen módon a zsidótörvények hatály alá eső személyek, a politika ellenfelek és a nemzetiségiek is ki kell, vegyék részüket a hadi szolgálatból. A Honvédelmi Minisztérium égisze alatt létesített munkaszolgálat intézménye fokozatosan alakult ki, és többször át is szervezték. Jellemét, illetve a besorozottak életkörülményeit, túlélési esélyeit nagyban befolyásolták az aktuálpolitikai események, a magyar és a német fél viszonya, az antiszemita erők befolyásának növekedése, valamint a parancsnokok, kerettagok embersége, vagy éppen embertelensége. A visszaemlékezők szerint a túléléshez nem volt elég a jó fizikai erőnlét és a lelki helytállás, a nagy adag szerencse ugyanúgy szükségesnek bizonyult.

A muszosok fegyver helyett ásóval és lapáttal a vállukon teljesítettek szolgálatot, de a katonai szabályzatok ugyanúgy vonatkoztak rájuk, mint a honvédekre. Megkülönböztetésük és megbélyegzésük céljából 1941 augusztusától sárga, a kikeresetkedettek számára pedig fehér karszalag viselését írták elő. A következő év tavaszától egyenruha helyett saját polgári ruhájukat öltötték magukra. A fegyveres szolgálat helyett különféle közmunkákat, erdőirtást, folyamszabályozást, útjavítást végeztek, illetve ipari üzemek, gazdaságok is igénybe vehették a századok munkaerejét. A fronton hadtápszolgálatot láttak el, a legveszélyesebb feladatként pedig aknasítás, aknaszedés várt rájuk. A rendszert nagymértékű heterogenitás jellemezte.

A túlélés esélyei - a silány ellátás, az éhezés, a kiütéses tífusz megpróbáltatásai és a keretlegények kegyetlenkedései következtében - az országhatártól távolodva egyenes arányban csökkentek. A 2. magyar hadsereg hadműveleti területre vezényelt, úgynevezett tábori egységei 1943 januárjában, a doni frontáttörés és a visszavonulás alatt óriási veszteségeket szenvedtek el, nagyjából huszonezzer fő maradt holtan a csatatéren, vagy esett hadifogságba, ahol gyakran egykori kínzóitól is rosszabb bánásmódban részesült.

Munkaszolgálatosok csoportja 1944-ben

Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény, 2011. 639.59

Egy német-magyar megállapodás értelmében 1943-1944-ben, nagyjából hatezer magyarországi munkaszolgálatost szállítottak a szerbiai Bor körüli rézbányákhoz. Az ide vezényelték a táborok 1944 őszi kiűrtéséig nehéz fizikai munkát végeztek, gyakran embertelen körülmények között, sadista parancsnokok irányítása alatt.

A munkaszolgálat intézménye a németek bevonulásától a nyilas hatalomátvételig, a megindított gettósítás és deportálás árnyékában menedéket jelentett. Egyes parancsnokok a muszosok életének megmentésén fáradoztak, a behívókat a gettókban is kézbesítették, a besorozottakat romeltakarításra, szeptembertől pedig a Budapest környéki sáncásási munkálatokra vezényelték.

Csatay Lajos honvédelmi miniszter júniusi rendelete a muszosok hadifoglytábor-szerű elhelyezéséről intézkedett, s ez a szigorítás tulajdonképpen a védelmüket szolgálta. Nem engedélyezték számukra sem az eltávozást, sem a szabadságra helyezést. Hogy mi állhatott pontosan a honvédelmi tárca intézkedései mögött, nem tisztázott, de azok célja egyértelműen a századok országhatárokon belül tartása volt. Az embermentési akciók ellenzői erre - mintegy válaszul - a szolgálati úton lévő munkaszolgálatosokat többször kényszerítették a deportáltakat szállító vonatokra, ennek példája *Zöldi Márton* csendőr százados tevékenysége.

A rosszul előkészített és kudarcba fulladt kiugrási kísérlet után a német fegyveres segítséggel hatalomra került *Szálasi Ferenc* kormánya szabad utat nyitott a vad antiszemitizmusnak, a gátlástalan fosztogatásnak és tömeges vérengzésnek. Ekkortól egyetlen muszos sem érezhette magát biztonságban, a nyilas portyák mindenkire veszélyt jelentettek, az SS-tagok tömeges kivégzéseinek pedig egyszerre akár több százan is áldozatul estek.

Adolf Eichmann október 18-án tért vissza a magyar fővárosba, ahonnan még augusztus 24-én, a Lakatos-kormány regnálása alatt távozott, mivel a budapesti zsidók deportálását célzó törekvései nem hozták meg számára a kívánt eredményt. A megváltozott politikai helyzetben újra felmerültek a korábbi német igények: Eichmann 50-50 ezer munkaképes zsidót kért fél évre „kölcsön” a Harmadik Birodalom számára. Szálasi *teljes megértéssel* fogadta a német fél kívánságát. Első ütemben 25 ezer 16-60 év közötti zsidó férfi, illetve 16-40 év közötti zsidó nő átadásáról állapotok meg.

Beregyfi Károly honvédelmi miniszter október 21-én rendelte el a fenti korosztályokban a honvédelmi szolgálatra való bevonulást. Aki a felhívásnak nem tett eleget, azt a legsúlyosabb megtorlással fenyegette. A nyilasok már előző nap, 20-a reggelén hozzáfogtak, hogy a csillagos házakból elhurcolják az embereket. A megállapított korhatárt sokszor semmibe vették, vitték a 14 és a 85 éveseket is.

A Vörös Hadsereg Budapesthez való közeledése miatt a munkaszolgálatosokat a Birodalmi Védőállás építésére, annak északi szakaszához, azaz a Niederdonau Hegyeshalom-Sopron-Köszeg között húzódó védvonalára vezényelték. A sánctáborokból álló földerdőtérkép-rendszer az előzetes elképzelések szerint Bécs

védelmét szolgálta. A javarészt az óbudai téglagyárba összezsúfolt embereket gyalogmenetben hajtották végig az országúton, az első menetoszlopok november 6-án indultak el a fővárosból. 1944 utolsó két hónapjában a Szálasi-kormány 50 ezernél több munkaszolgálatost és Budapestről deportáló menetben elhurcolt zsidót adott át az SS-nek.

Egyes csapatok olyan rossz állapotba értek a határhoz, hogy a meggyötört embereket a németek nem akarták átvinni. Több határ közeli település - így Ágfalva, Balf, Hidegség, Nagycenk, Kőszeg, Pozsonyligetfalu, Rohonc - vált a leromlott állapotú munkaszolgálatosok tömeges legyilkolásának helyszínévé. Az értelmetlen és emberpusztító munka egészen 1945. március végéig tartott, több ezren veszítették életüket. A menetelés alatt elpusztultak számáról a hiányos anyakönyvezésből kifolyólag nincsen pontos adat.

Az itt közölt napló apa és fia Budapesttől Hegyeshalomig tartó útján vezeti végig az olvasót. A szerzőről, *Lénárd Sándorról* annyit tudunk, hogy budapesti lakos, foglalkozására nézve villamosmérnök, az Erőátviteli és Villamossági Társulat igazgatója és résztulajdonosa volt. Számára október 20-án kezdődött meg a munkaszolgálat. Addig tisztí rangjának köszönhetően kivételezettnek számított, a nyilas hatalomátvétel után azonban ez már semmiféle mentességet nem jelentett saját maga és fia számára sem, akivel együtt élte át és túl az a nehéz fizikai munka, az elhurcolás és a menetelés gyötrelmeit.

A Lénárd család férfitagjait október 20-án hajnalán a házmester ébresztette és a házban lévőekkel együtt félórán belüli soraközörré utasította. A szerző soraiból kiderül, hogy kezdetben még magabiztosságot adott neki honvédelmi kivételezettsége, ebben bízva élelem és felszerelés nélkül érkeztek meg a KISOK pályára. Itt azonban nem vették figyelembe mentességüket, a háziak segítettek ki őket némi ellátmánnyal, amire szükségük is volt, hiszen a szervezetlenség miatt majd csak négy nap múlva kaptak enniválót .

A nyugati erődvonal építésén ők ugyan nem vettek részt, nem adták át őket a németeknek, de megtapasztalhatták a főváros körüli sáncsás gyötrelmeit és a gyalogmenet viszontagságait is. A Gödöllő melletti erődítési munkálatokat a 69. számú különleges munkásszázad kötelékében végezték. A sokszor embert próbáló körülmények mellett jól kirajzolódnak a századokat átszövő viszonyrendszerek is, így a muszosok kiszolgáltatottsága, a keretlegények, a csendőrök visszaélései, a civil lakosság atrocitásai, de az emberséges honvédek sokszor életet mentő cselekedetei is. Egyértelmű, hogy a nyilas hatalomátvétel után a századok sorsát a központi rendeletek mellett nagyban befolyásolta az, hogy parancsnokaik miként hajtották végre az utasításokat. Az ilyesféle különbséget Lénárd is érzékelte. Fiával együtt azon kevés szerencsések közé tartozott, akik visszatérhettek Budapestre, ahol biztonság vagy garancia a túlélésre ugyan nem várt rá, de családja és az életben maradás lehetősége, reménye igen. Nem bízva sem a svéd menlevelekben, sem a katonai kivételezettségben, bujkálva várták be az szovjet csapatokat.

Forrás

Lénárd Sándor naplója

1944. október 15.

Reggel a hivatalos közlöny hozza a 3670/1944 M. E. számú rendeletet, mely az 1730/1944 M. E. számú rendeletet egészítette ki. E szerint a honv[édségi] kivételezett tart[alékos] tisztek teljes polgári egyenjogúsítást nyernek, tehát a sárga csillag viselése alól mentesülnek, vagyoni jogilag is egyenjogúak és mindez a családtagokra is vonatkozik. Az idézett rendelet kelte október 11. és formája olyan, hogy lehetőleg ne legyen feltűnő, némi gyakorlattal bíró olvasó állapíthatja meg, hogy miről is van szó. A rendelet tehát reám és családomra is vonatkozik, miután kivét. t. c. százados vagyok; a sárga csillagot a ruhákról azonnal eltávolítjuk. Délután Horthy kormányzó rádión bejelenti a fegyverletételt, vagyis a háborúból való kilépést. A rádiószózat után majdnem közvetlenül Vörös [János] vezér[kari] főnök is beszélt, melyben Horthy kormányzót idézte, de nem „urazta”, amely körülmény azonnal feltűnt. E beszéd már vissza is vonta Horthy feltétel nélküli megadását, és este Szálasi átvette a hatalmat; pontosabban mondvá: a rádiót hatalmába kerítette.

Október 17.

Reggel csillag nélkül (amihez akkor jogom volt) fontos ügyeim intézésére uccára megyek, délben a gr. Teleki Pál u. 22. számú házban - ahol laktam -, már nyilasok várnak, mert valaki a házból feljelentett avval, hogy „megy a zsidó az uccára”. Két nyilas szuronyos puskával stb. fölfegyverkezve közrefogott, és az V. ker. Kapitányságra kísért. Az egyik nyilas neve: Novák Károly. A Vadász utcai kapitányságon a kivételezettségi rendelettel igazoltam magamat, úgyhogy aznap este hazaengedtek. Figyelmeztettek azonban egyúttal, hogy dacára ennek, ne járjak az utcán, mert ha még egyszer bekísérnek, nem engednek el. Aznap este a németek megszállják a várat; három napra bezárják a csillagos házak kapuit, oda élelmiszer sem szállítható. Az utcákra néző ablakokat nappal is el kellett sötétíteni.

Október 20.

Reggel 6-kor a házmester minden lakásba bekiabál, hogy félórán belül minden férfi sorakozzon a ház udvarán 3 napi élelemmel és meleg ruhában, pokróccal. Elvileg 16-tól 60 évig, de igen sok esetben idősebbeket is vittek, sőt betegeket is. Az udvaron egy nyilas állott rendőrrel, akik később végigkutaták a házat. Eleinte azt mondták nekem, hogy fiammal otthon maradhatok, mert kivét[elezett] tiszteket nem visznek, de később mégis mennünk kellett avval a biztatással, hogy a „sorozáson” úgyis hazaengednek. A nyilas tanácsára semmi főlserelést nem vittünk, úgyhogy hátizsák és élelem nélkül utcai ruhában meneteltünk a ház többi férjijával együtt a Kisok-pályára az Erzsébet királyné-út végén . Ott oca 15 vagy 20 000 embert „sorozott” egy alezredes, aki melibe lökdöste a jelentkezőket és mindenféle kivétel nélkül, korra, betegségekre való tekintet nélkül századokra osztotta az embertömeget. Voltak közöttünk süketnémák, félvakok és járásra alig képes emberek is. Volt ugyan egy úgynevezett „betegcsoport”, de ezek később ugyanúgy meneteltek, mint a többiek. Már századokra beosztva a város szélén az újpesti futballpályára meneteltünk, ahol a szabad éj alatt éjjeleztünk; először, de nem utóljára. Háznak lakói segítettek takaróval, valami élelemmel.

Éjjel páran öngyilkosok lettek, de „akkor még” mentőket is hívtak ki. Egy zászlós úr, (nagyon nagy úr) az egész csoport parancsnoka képtelen is lett volna rendszeres kihallgatás keretében a betegeket stb. kiválasztani, úgyhogy én is hiába jelentkeztem nála. Mellbelökés volt a felelet. De sok ezer embernél, akiknek majdnem mindnek lett volna valami „mondani valója” panasza stb. nem is képzelhető el más stílusú úgynevezett kihallgatás.

Október 21.

Menetelés Fótán át Mogyoródra, ahová teljes sötétben érkezünk. Egy ottani sportpályán éjjelre szabadtáborozunk, csipős hidegben. A keretlegénység eléggé kellemetlen volt, lépten-nyomon agyonlövésrel fenyegetett, amely beállítás később határtalan pénzhűségig alakult át. Egy levél hazaküldését pl. egy őrzető úr már 50.- pengőért vállalta, azonban még ezt sem teljesítette. Kényelmesebb volt a levelet eltérni.

Október 22.

Általában 10 század (átlag 240 ember) menetelt Gödöllőig, ahová délben érkezünk. A város keleti szélén egy kövér civil nyilas bittal vert zsidót, persze többnyire rokkant, idős embert és gyereket (hiszen rendes férfikorban lévő alig akad közöttünk, mert ezek munkaszolgálatosok voltak). Ez a nyilas kvalifikálhatatlan ordítózás közepette verte és piszkálta le a szekerekre fölkapaszkodott rokkantakat szokatlanul nehéz hátizsák és felszerelésükkel együtt: „magyar ló nem való arra, hogy piszkos stb. zsidókat húzzon.” Első eset volt, hogy egy híztott civil, valami szolgabíró-féle, vagy más „ülnök úr” minden korlát nélkül öntse ki agresszióját védtelen emberekre. Gödöllőn át Domony majorba meneteltünk, melynek Iklad község a vasúti állomása, Aszódtól pár km-nyire szállásolták be az úgynevezett orvos-századot, melynek legnagyobb része orvosokból és gyógyszerészekből állott. A mi századunkat a 69. számú különleges munkaszázadot, (de még az elnevezéssel sem voltunk tisztában) a major legrondább épületébe szállásolták. Az én szakaszomat egy padlásra és oly módon összezsúfolva, hogy éjjel jóformán még ki sem lehetett nyújtózkodni, és teljes volt a sötétség. De ez legalább száraz volt (ha t. i. nem esett az eső), míg a század többi szakaszát egy lent fekvő ólba, illetve két ólba préselték be, nyers vizes földre. A kis kevés szalma hamar beázott. Hasonlóan embertelen volt a szomszéd Flóra-majorbéli elszállásolás is, ahová a fent említett orvos-század került, a 75-ös század. A mi majorunk neve: Fischer major.

Október 23.

Reggel ½ 6-kor ébresztő, reggeli nélkül 2 [és] ½ órás gyaloglás a munkahelyre, mely Gödöllő irányában az országot mentén fekvő majorunktól 7-8 km-nyire. Ásókát kiosztják és egy fiatal nagyhangú, rendkívül kellemetlen taknyos építész vagy mérnökjelölt (?) utasítása szerint árkokat ástunk. Egy rész tankcsapdákat emelt ki: felül 4,5 m széles, alul 60 cm és 3 m mély árkot; míg a századok más része törtvonalú lövészárkokat ástott. E futóárkok 70 cm szélesek felül, míg mélységük cca. 1,5 m. A munka szabad levegőn, napsütésben kellemes volt, mert akkor nemigen hajtottak bennünket, és kút mellett mosakodni is lehetett. Este hegyen-völgyön át, rövidített utakon vissza Domonyba, később esőben rendkívül csúszós ösvényeken. Domonyba nyakig sárosan és átázva érkezünk, míg mások, más csoport késő éjjel vagy reggel felé vergődött haza. Felszerelés és gyakorlat híján az út nagyon megerőltető.

Október 24.

Először kapunk némi élelmet: meleg katonai feketét, ½ kenyert és 10 dkg szalonnát is. Esőben nem volt kivonulás, úgyhogy némi tisztálkodási lehetőség is nyílt számunkra, bár száraz, vagy nagyobb férőhely nem állott rendelkezésre. (Engem Gergely Jenő gyógyszerész borotvált.) Valami W.C., vagy latrina-féle sem állott rendelkezésre; de ilyen „egészségügyi” dologgal végig nem törődött senki, úgyhogy egész idő alatt ilyen berendezési tárgyakat még csak nem is láttunk.

Október 25.

Reggel 4-kor ébresztő, meleg fekete kiosztás után munkahelyünkre megyünk. A napi gyaloglás átlag legalább 15 km. A kiosztott árokmunkáinkat, napi cca. 2 km-t befejeztük.

Október 26.

Reggel 4-kor ébresztő és reggeli nélkül 7-kor érkezünk a munkahelyre. Az ellenőrző és a munkavezető „mérnök úr” úgy találta, hogy túl későn érkezünk, és ezért nagyon leszidta a századparancsnokokat (zsidó mérnököket). A munkahelyen d. u. 4-kor kaptuk az első ebédet. Találkozás Szepesi Bélával, aki egy musz-század helyettes parancsnoka volt. Ilyen „rendes” musz-század élete a miénkhez képest valóságos paradicsominak tűnt, rendes katonai beosztással, élelemmel, Pesttel rendes összeköttetéssel stb. A mi századparancsnokunk, Seelenfreund mérnök jóakarátú, de eléggé tehetetlen ember volt. Este közölték, hogy a Gödöllői kiegészítő parancsnoksághoz tartozunk, melynek Kiss százados a parancsnok[a]. Az előlotti öröm csak átmenetinek bizonyult, mert valójában mi a nyilasokhoz tartozunk, amit azonban akkor még nem tudtunk.

Október 27.

A kihányt föld takarására gyepkockákat ásatnak, ami elég nehéz munka, már csak ezért is, mert a súlyos földet távolabbról kellett hordani. Aznap este, a menetelés alkalmával elképzeltetetlenül bőrig áztunk. Mi felszerelés nélkül, de más is többnyire silány és városi kabátokban, esetleg félcipőkben stb. nyakig nedves rongyokban agyoncsigázva érkezett a nedves, gőzölgő és sötét padlásba, ahol még mód sem volt csurgó ruhákat, cipőket kiszárítani. Éjjel annyira fáztunk a nedves rongyokban, hogy Laci fiammal elhatároztuk, hogy másnap nem vonulunk ki. Szakaszunk, III. szakasz parancsnoka Kántor György mérnök, rendes, derék bajtárs volt, és az otthonmaradásunkat fedezte is.

Október 28.

Otthon, vagyis a padlásunkon igyekeztünk a testmeleggel a holmikát kiszárítani. Bár harisnya nélkül voltam, mert a nálam lévő egy pár semmivé ázott és lukadt. Laci Wertheimer Oszkártól kapott kölcsön egy pár gyapjúharisnyát. Az ellátás aránylag rendes lett és pedig naponta ½ kg kenyér, valami katonai lekvár és egyszer meleg főzelékféle.

Október 29.

Munkaszünet, krumpli hámozás. A század élelmezése abból állott, hogy Gödöllőn vételezett, többnyire könyörgésre. Ezt lehetett, mert a katonaság ellátása akkor még elég bőséges volt, és juttattak ilyen „senki gazdája” századoknak is egyszer ezt, egyszer azt. Az ilyen vételezésekből, tehát inkább szeretetadományokból összegyűlt krumplit, más egyebet egy bűdös, trágás istállóban kellett tárolni. Így a krumpli és a lótrágya össze is keveredett (ami szóról szóra értendő). Gyógyszerféle nem állott rendelkezésre, de beteget Gödöllő nem vett fel, pedig ezeknek a századoknak 40%-a beteg volt, többnyire még tisztiorvosi bizonyítványokkal is felszerelve. Este hazulról két aktatáskát küldtek, tele finom élelmiszerrel, vajjal stb. és harisnyákkal, ami már nélkülözhetetlen volt.

Október 30.

Nyilvánvalóvá lett, hogy a nyilas párt ellenőrzése alatt állunk. Kivonulás helyett a tanyaudvaron sarat lapátolunk és d. u. 3-kor 3 helybeli nyilas sorakoztatott. Agyonlövés stb. fenyegetés mellett jeggyűrűt, töltőtollat és ceruzát, órát és pénzt elvett tőlünk, még az erszényeket is aprópénzzel együtt és a levélbélyegekkel. A bankókról és jeggyűrűkről jegyzéket vettek fel (ami látszat persze), míg az órákról, aprópénzről ezt sem. Dr. Wirschafter, aki a századkasszát vezette, miből gyógyszereket stb. és élelmet is vásároltak, szintén kényszerült leadni. Mi, Lacival de facto mindent leadtunk, úgyhogy a későbbiekben még 20 fillérmű pénzünk sem maradt. Voltak persze mások vagy más századokban emberek, akiknek sikerült egyet s más eldugni vagy tudva az elkövetőket, valamelyik keretlegénységbelinek átadni.

Október 31.

Szepesi Béláké musz-századát elvitték, míg mi helyet változtattunk. Egy erdős helyen gyökér dús talajban kellett tankcsapdát ásni. Kellemetlen és nehéz munka, vízszegény helyen. Kissé feljebb a 75-ös orvos század végezte ugyanezt a munkát.

November 1.

Mindenszent ünnepe, reggel 4-kor ébresztő és kivonulás. Este Borsos és Martini kihozza a várva várt felszerelésünket, amit az otthonmaradt Czeisler-bácsi vett át. Általában a csomagokat az ott letelepedő nyilasok mind elkobozták, de a keret-tizedesünk különös jóérzése mentette meg felszerelésünket. Ennek átvétele kimondhatatlan örömet okozott. A tizedes Laci civil ruháját kapta (ezt kötötte ki magának), míg egy másik az én ruhám nadrágját kérte. A csomagban lévő villanylámpát, gyufákat kivették, mert ezeket a nyilasok különösen tilalmazták. Egy előző este ilyen tárgyakat mind elszedték, úgyhogy a sötét padlástéren gyertya, minden világítás nélkül maradtunk. A padlástér egy cca. 2,2, vagy 2 négyzetméter terület volt, amely bár rendkívül sáros, de esőtől védett takarmányozó helyiség. Itt és sehol másutt tartózkodhatott, vagy „sétálhatott” az otthonmaradt, maródi, vagy beosztott ember. Itt feküdt aznap este Fischer bácsi hullája, akit szívtrombózis ölt meg. Következő napon még ott feküdt, mert semmiféle „hatóság” ilyenekkel nem törődött, míg végre egy 10 vagy 20 méterre fekvő kukoricás szélére vittük, szakadó esőben disznótúrának kiteve. Századunkban volt egy rabbi, aki harmadnap eltemette.

November 2.

Eső: mindenki otthon maradt. Új katonai beosztás: 907. sz. rögtönzött m. zászlóalj. Mindezek a beosztások azt sejtették, hogy a nyilasok és a katonák között némi vita folyt, hogy hová is tartozunk, de a nyilasok „győztek”. A miskolci országúton és vasúton is szokatlanul nagy a forgalom. Reméltük, hogy az irány inkább Budapest felé mutat.

November 3.

Reggel 4-kor ébresztő, nappal megerőltető munka. Ellátásunk erősen romlik, nagy a kenyérhiány. Szakadó esőben és teljes sötétben tettük meg a szokott utat, melynek az utolsó 4 km-es szakasza rendkívül sáros, csúszós leágazás az aszódai műútról.

November 4.

Lacival beteget jelentve otthon maradtunk, és felszerelésünket rendezgettük. Este 6-kor, miután a század már szokás szerint holtfáradtan hazatért, a „felettes” nyilasaink feljöttek a padlásra és a sötétben végigverték a népet, akikkel csak férték. A közöttünk lévő 5-6 süketnéma különösen súlyos ütegeket kapott, mert ezek nem tudván a sötétben, hogy mi történik, természetesen főlötötték fejüket. A verésnek különösebb okát nem ismertük, csak 'l' art pour l' art tették ezt.

November 5.

Állandó készenléletet rendeltek el, nem vonulunk ki. D. e. gödöllői parancsra kezdték végre összeírni a külföldi menleveleket, katonai, más kivételezettek, idősebbeket (60-on felülieket). Délután 5-kor parancs jött, hogy 10 perc alatt teljes szerelvényrel sorakozni, mert indulás. Csendőrök vették át a századokat, - rossz kilátások, mondtam Laci fiannak -, és erős menetelési fegyelemben szokatlanul súlyos teherrel, - csomagjaink a hátán, oldalt és kézben is, ezen kívül cca. 3 kg-os lapát, vagy ásó - indulunk Iklad-Aszódon át Gödöllőig. Ide étlen is jórészt szomjan is éjféljárat érkezünk. Egy házsor mellett a század leülhetett a járda mellé. A járnai képtelen betegek, bár halálos fenyegetések közepette, székéren, saját pénzükön bérelt székéren jöhettek, már akinek volt eldugott pénze, míg más századoknál a betegeket a nyilasok egyszerűen agyonlőtték. Nyilas és csendőr, csendőr és nyilas: felfogásunkban különbség nincs!

November 6.

Gödöllön, éjfél után, a járdaszélen töltött 1½-2 órai pihenő után, ismét sorakoztattak és erőltetett meneteléssel, minden további pihenő nélkül Mogyoródi meneteltettek, ahová reggel 6-kor értünk. A menetet csendőrök vezették és kísérték, akik szigorúan ügyeltek arra, hogy a sorok el ne szakadjanak, ami természetesen arva jár, hogy hosszabb oszlopoknál a hátsó sorok futni kényeszerűnek. Aki valaha volt katona, ismeri ezt. Mi még Mogyoród előtt botozást hallottunk, megfelelő csendőr-finomkodással, majd minden további figyelmeztetés nélkül a kísérő csendőr egy kézigránát vágott közénk. Pontosabban: a kézigránát előtünk villant, mögöttünk csapódott be, úgyhogy Lacival minden erőnket összeszedve futni kezdtünk. Ugyanezen a helyen a nőket is hasonlóan hajtották, amint ezt azoktól a nőktől hallottunk, kikkel később együtt meneteltünk, úgyhogy ezek kénytelenek voltak nehezebb felszerelésüket, sőt sok esetben utolsó élelmiszerkészletüket ledobálni, csakhogy életüket menthessék. Ilyen szerzetesét fekvő készletek igen jól estek a röhögő csendőrrak részére. Egy másik században négy ember meghalt, egy sebesült ilyen kézigránát „biztatás”-tól. Az első 20 perces pihenőt Mogyoródon kaptuk, de a községben még csak le sem ülhettünk, legföljebb a szerelvényt rakhattuk le. Fót község után pár km-nyire 8-tól 10 óráig pihenhettünk, de ott is vízvételezés nélkül és anélkül, hogy a csendőr urak megmondták volna, hogy a pihenő meddig fog tartani; ilyen irányú kérdések megválaszolását durván elutasították. Nyilvánvaló persze, hogy másképp pihenhet az ember, ha a fűben kényelmesen leheveredhet és másképp, ha állandó készenléletben kell maradnia. Semmiféle ételkiosztás nem volt, csupán a csendőrök szalonnáztak be. Így d. e. 10-től d. u. 4-ig meneteltünk étlen szomjan (mert még vizet sem engedtek a kulacsokba tölteni) Dunakeszin át Újpestig. Az utolsó szakaszon már sűrűn jelentkeztek nyilasok is, kik szintén nagyon hajtottak, úgyhogy a menetelés gyors, nagyon megerőltető volt, gyakori szaladással egybekötve. Sokat vertek útközben és azon voltak, hogy lehetőleg agyoncsigázva érkezünk meg. A századok a komp előtt gyülekeztek, - ott vehettünk először vizet -, majd átszállítottak Csillaghegyre, illetve Pünkösdfürdőre, az Egyesült Izzó sporttelepére. A parancsnok Mittelmayer „főtestvér”, aki „gondoskodott” arról, hogy még üzenet se mehessen ki a városba. A sporttelepen igen sok férfi és női század zsúfolódott össze. Ott láttuk először, hogy női századok is vannak, akikkel éppen úgy bántak, mint velünk. A telepen sok ismerőssel találkoztunk; sok férj megtalálta feleségét, sok apa leányát stb. Kenyér, vagy más élelmiszerkiosztás nem volt, de legalább víz állott rendelkezésre.

November 7.

Reggel nem kellett sietni, persze enni megint nem adtak, majd a telephely előtt gyülekeztek a századok. Nemsokára németek jöttek, akik kiválasztottak pár, mintegy 50 embert; ezeket autón azonnal el is vitték. A Svéd Követség emberei megjelentek és némi tárgyalás után olyanok csoportosan hazamehettek, kiknek eredeti svéd menlevelük volt. De már akár közjegyzőileg is hitelesített másolatot a nyilasok nem fogadtak el és semmilyen más védlevelet sem. Egyáltalán Schweiz egy csöppet sem törődött védeteivel és sem ott, sem később az úton, vagy a határon semmiféle schweizi hatóságot nem láttunk. Miután a Svéd Követség küldöttei autón eltávoztak, Mittelmayer „nemzettestvér” intézkedésére már a hazairányított svéd csoport két utolsó emberét (egy gyógyszerész, egy orvos) a sorból kiemelték, és ezek eredeti menlevelét eltépték. E két szerencsétlen Hegyeshalomig együtt is meneteltünk. Délben budapesti rendőrök vették át a századokat, persze élesre töltött fegyverekkel, szuronnal stb., de a vezénylő rendőrtiszt élis beszéde dacára: „aki a sorból kilép, vagy elmarad, azt szó nélkül lelőni stb.”, emberséges módon kísérték Obudára, a Nagybatony-újlaki téglagyárba. Ide késő este érkezünk, holt fáradtan. Az elszállásolás elképzelhetetlen piszokban, porban és összezsúfolva, rendőrtiszt ököllel és bottal történt, úgyhogy éjjel félig-ülő helyzetben lehettünk, még mindig étlen és szomjan.

November 8.

Reggel a téglagyár előtti téren gyülekeztünk, és pedig 100-as csoportokban, férfiak nők vegyesen. Bár tiszteteket, sőt, törzstiszteket is láttunk, mégis kihallgatás nem volt, de a nagy tömegben nem is lehetett. Csak a súlyos betegek maradhattak ott, kiknek jórészt székereken szállították utánunk. A keretet ezúttal honvédek képezték egy nagyon emberséges hadapródormester vezetésével. Ez, bár elég ravasz módon úgy tartotta bennünk e lelket, sőt a menetelési készséget, hogy az egész csak addig vagy addig a telephelyig tart, tehát a Dunántúlon foglalkoztatnak majd, és csak ne féljünk, ameddig őt látjuk. A „legfontosabb” feladata mondogta, hogy végre élelemhez jussunk; gyakori pihenőket, lassú menetelést tartott, és az útszéli boltokban lehetséges, de általában tiltott bevásárlásokat is előmozdította. Sajnos nálunk egy fillér sem lévén, valóban semmit sem vehettünk, semmit sem ehattunk. Estefelé a Solymári völgyben Piliscsabára értünk, ahol hideg zuhanyként ható csendőrök fogadtak, és puskatussal, rugdosással mintegy 80-ad magunkat egy cca. 6x6, tehát 36 négyzetméter területű szobába zsúfolták össze, deszkadarabokra, homokon. Ott még ülni is alig lehetett, nemhogy aludni, és szinte egész éjjel egymást kínozták, rúgták, sőt ütötték is az emberek, azt hívén, hogy

némelyiknek: tehát a „szomszédnak” pár [égyzet] cm-el több hely jutott „jogtalanul”. Ez az egymást marása igen jellemző tünet és szilárd meggyőződés, hogy azonos szituációban pl. angol lordok is hasonlóan ordítoznának egymással és verekednének is. Éjjel még vizelni sem engedték ki a népet.

November 9.

Reggel vasárnap óta először kaptunk meleg kőménylevelet és ¼ kg kenyeret. Ismét a tegnapi tiszthelyettes vette át a keretet [és] több civil ruhás, tehát hirtelen behívott katona. Ezekről azt mondták, vagyis azt akarták elhitetni, hogy dorogi bányászokról van szó, mert ott fogunk végre megállapodni és dolgozni. Előttünk azonban mindinkább világossá vált, hogy az irány Hegyeshalom és a cél: deportálás. Miután előttünk még csak egy csoport volt úton, közöttünk optimisták is akadtak, akik nem akarták a deportálást per pedes elhinni. Az országúton sok autóst, biciklistát láttunk, kik hozzátartozójuknak kis élelmet, de elsősorban Schutzpass-t hoztak, úgyhogy nekünk is nyílt alkalmunk haza levelet küldeni. Este Dorogra értünk, az ottani sportpályára, eléggé sárosan és rossz hangulatban. Nők összezsúfolva a tribünökön, éjhszatt tartó és már megszokott zsvajjal, hisztériás sikoltozással, szitkokkal stb. Férfiak a szabadban, nedves talajon. Hosszú, talán 1 óras sorbaállítás után valami bablevest kaptunk és 1/8-ad kg kenyeret. Éjjel eső kezdett szitálni, mire természetesen mindenki feltápászkodott. Erre a csendőrök bottal, szidással, rugdosással ismét a földre parancsolták a népet: „főlkelésre nem adtunk parancsot, és kis esőt mi is kibírunk stb.”, úgyhogy reggelre mindenki alaposan átázva, nedves ruhában, cipőben, pokróccal látott neki az ismeretlen út további keservének. Persze mondani sem kell, hogy a csendőr urak, mind tökéletes fölszereléssel, a legjobb katonakorban és jól fűtött barakkban tanyáztak, megfelelő szalonnákkal stb. fűtve.

November 10.

Menetelés hideg esőben és szélben Tát, Nyergesújfalú, Látatlan és Piszkén át Süttő községig. Ennek sportpályáján hálunk, immár megszokott módon, a szabadban. A dombon ültünk fel sátrunkat, éjjel metsző hidegben. Rossz szervezés folytán este megint nem kaptunk meleg ételt, (más csoportok a kondérhoz verekedték magukat) csupán pár dkg kenyeret. Átlagban és az egész úton napi 10, 12, vagy 15 dkg kenyeret osztottak, amit mindenki valóban meg is kapott. A csúnyán összepiszkított pályát (hiszen még latrinahely sem volt kijelölve) másnap pár emberrel megtisztították a csendőrök, de ezt is avval az indoklással, hogy ha a németek meglátják, végiggéppuskáznak rajtunk. Ez persze hazugság. Süttőn, mint minden éjjeli telephelyen pár hullát hagytunk, oly idősebb férfiakat, vagy gyöngye nőket, kiket a menetelés, a koplalással egybekötött testi szenvedés teljesen kimerített. Bár minden században orvos állott rendelkezésre, persze zsidó orvos, de ezek praktikusán semmit sem segíthettek, nem is annyira azért, mert ők maguk is hasonló, vagyis azonos szenvedéseknek voltak alávetve, de inkább, mert kórház, vagy ilyesmi neveltséges gondolatnak látszott. Ha a cipők elszakadtak, meztibáb kellett tovább menni, vagy rongyokba burkolt lábakkal. Magam is több idősebb nőt láttam így, kiket persze ugyanúgy hajtottak, mint a többi. Hosszabb könyörgésre betegeket, félholtakat szekerekre engedtek, de csak saját költségen. De kinek volt a nyilas kifosztás után még pénze?

November 11.

Eléggé éhesen, irány: Neszmély, Dunaalmás, Szöny. Itt, mint mindenütt az éjjeli állomáshelyeken csendőrök vették át a népet, míg a menetelést a honvéd keretlegénység intézte. Ezért, pár brutális hadapród, vagy zászlós parancsnoktól eltekintve a menetelések tűrhetőek voltak. Olyan jelenet, mint a Gödöllő-Mogyoródi országúton, nem igen fordult elő. Szönyön a nők ismét pajtákbá kerültek, a szokott éjhszatt tartó zsvajjal, sikongással stb. egybekötve, míg mink férfiak a szabadban hálunk. Alig is aludhattunk, mert reggel felé ismét eső esett, úgyhogy alaposan átáztunk. Pokrócokat, kabátot ilyenkor menetelés alatt a hátságokon kiterítve szárítottunk. Ott Szönyön kellek meg szervező és érzékesünk után azonnal, meleg babot kaptunk, és az ottani csendőrök sem voltak túlzottan brutálisak.

November 12.

Komáromon át Gönyűbe értünk a Duna parton, ahol egy uszályhajó bűdös fenekén hálunk, szokottan összezsúfolva, félig ülőhelyzetben, de mégis zárt, tehát meleg helyen. Ez jól esett. Este ételt nem kaptunk, pedig aznap mintegy 27 km-t gyalogoltunk.

November 13.

Reggel az uszályhajó fedélzetén Domony óta először sikerült borotválkoznom és legalább felül megmosakodnom. Az alsó test és lábak mosása egész idő alatt valósággal lehetetlen volt, pedig a lábak rendkívül igénybevettek. Valami agyonvizezett folyadékkal engedtek útnak, de a jó idő és a meleg hajófenék a menetelés kezdetén még magyar katonanótákat is kicsalt egypár primitív fiatalember és leány torkából. Én a Wacht am Rhein-t ajánlottam! Igaz, hogy az énekés akkor először, de utóljára volt hallható. Az eddigi századbeosztás (mi az 5-ik voltunk) végleg megszűnt; egyszerűen leolvastak 100 vagy 200 zsidót, darabszám szerint, úgyhogy név szerint senki nem volt nyilvántartva. Ezzel az intézkedéssel a deport-jelleg teljesen világossá vált, még az előtt is, aki addig nem hitte el a tényeket. A keret átvett annyi és annyi embert, és a kidülteket is beleértve a csendőröknek átadott annyit és annyit. Győr erősen bombázott utcáin át meneteltünk és a teljesen nyílas érzelmű győri városi rendőrség árgus szemei előtt, kik sikeresen akadályozták meg az esetleg itt-ott mutatkozó beszerzéseket. Akiknek még volt is valamilyen pénze, az sem vehetett semmit sem. Győrújfalun át vezetett az út, vagyis a nagy wieni országúttal párhuzamosan rövidítésem. Ott egy ismeretlen adakozó nő kenyérszeleteket dobált le a szekereiről, ily módon jutottunk mink is Lacival negyed darab többletkenyérhez. Igen jól esett. Fáradtan és agyoncsigázva értünk este Dunaszegre, az aznap állítólagos célunkhoz, alig bírva tovább cipelni terhünket és önmagunkat. Ott avval fogadott egy tanyasi ember, persze az obligát csendőrökkel, hogy nincsen a tanyán az összes aznap érkezők számára sem férőhely, sem enniváló, úgyhogy az első beérkező három századnak tovább kell menni. Mi pedig barátainkkal, Dr. Geirenger Bertalannal, Dr. Wiener Oszkarral és Dr. Sipos Oszkarral együtt oda tartoztunk, úgyhogy, ami akkor lehetetlennek látszott, tovább vonsoztunk magunkat Hédervár előtt fekvő Károly majorig. Ez az országúton további 8 km-t és egy sáros dűlőúton 2 km-t jelent. Ily módon aznap 40 km-nél biztosan többet tettünk meg. Éjjel 10-kor érkezünk a tanyába, ahol annak legpiszkosabb csűrjébe zsúfoltak össze, a szokott csendőr-módszerrel. Bár szalma és nád bőven akadt, alvásról szó sem lehetett a pokoli zsvajban, szitkozódások közepette, ami bizony „intern” viselkedésekkel is egybe volt kötve. Ez természetesen akkor, ha egy-egy emberre csak ülőhely jut, de le már nem fektetik. Ott történt az éjjel, hogy valamiféle „vezérigazgató úr” egy több nyelven (angolul is) beszélő máramarosi gyereket, Paszternák nevűt le-galicianerezett, szóval lezsidózott és „magyarelles” magatartásáért csendőrnek akarta átadni; de megjárta, mert ő kapta az üteget, ezáltal a jól megérdemeltet.

November 14.

Károly majorban kora reggel ébresztő, viszont alkalom nyílt legalább arcmosásra. Jól főzött és bőséges krumplilevest adtak a szokott kenyéradaggal. Csoportunkat egy géppisztolyos, „ambícióktól duzzadó” zászlós vezette, gyors, de jól beosztott menetben, aki azonban legalább menetszünetekről és víz-vételezésről gondoskodott katonás fegyelemmel. Igaz viszont, hogy az általános parancsokhoz híven a legszigorúbban ügyelt arra, hogy a lakossággal még csak ne is beszélhessünk, és oly szigorúan tartotta a keretlegénységét is, hogy pl. Héderváron, ahol pár jószívű néni pár almát szőtt felénk, ezeket sem engedte a sárból felszedni. Oly nagy volt pedig az alma iránti vágy, hogy a jelzett tilalom gonosz barbárságnak tűnt előttünk. Arakon át este Mosonmagyaróvárra értünk, honnét még 4-5 km-nyire fekvő Bauxit-gyárba vezettek. Ezek az utólagos additív kilométerek igen keservesek, mikor mindenki már holt fáradtan azt hiszi, hogy az aznap cél elérése. Különösen keserves volt ez jelen esetben: teljes sötétségben, sáros, rossz dűlőúton bukdácsolva, nyakig piszkosan, oly módon menetelve, hogy libasorban az előtte lévő nyakát kelljen szinte fogni, hogy el ne tévedjen. A gyárban egy emeleten fekvő nagyobb terembe tereltek be, mely ugyan szalmával volt borítva, azonban felannyi ember részére való férőhellyel. Késő este és éjjel, amikor újabb és újabb csoportok, meg elmaradtak érkeztek, ezeket szintén még bezsúfolták, persze csendőr puskatus és korbács bőséges használatával. Ilyenkor az egész már bent lévő vagy beprésett társaságot előbb fölállították, és „van itt még hely”, meg „nem állsz föl, te kutya” stb. stb. csatakiáltások közepette nyakra-főre ütték püfölték a népet. Sok nőt is súlyosan megvertek akkor éjjel a csendőr „urak”. Pihenésről ismét szó sem lehetett, a szokott pokoli zsvaj és veszekedés mindenünnen. Ami a rendkívüli zsúfoltságunk velejárója: semmilyen szükségletet nem lehetett kielégíteni, hiszen a teljes vak sötétben csak testeken át lehetett volna közlekedni, ha a csendőrök egyáltalán kiengedtek volna bárkit is. Ott az is megtörtént, hogy valaki kínjában szomszédja kabátzsebébe ürített. Még azok jártak a legjobban, akik a legutolsó hajnal felé érkező csoportoknak voltak a tagjai, mert ezeket a földszinti löstállókba tereltek, ahol a lovak lábainál, szalmán, de lótrágya között pihenhették ki fáradalmaikat.

November 15.

Reggeli nélkül mintegy 8 km-nyire fekvő Hegyeshalomig meneteltünk, ahol még nappal a községháza mögötti pajtákba tereltek be. Bár egyes helyeken beesett az eső, mégis aránylag több férőhelyünk volt, és szalmával bőven el voltak látva, úgyhogy kevesebb ember kényelmesen is pihenhetett volna. Estefelé jó bablevest és kényszeret osztottak, de sajnos ömlő-szakadó esőben. Mi Lacival egy padlástér alatt majd 4 méter magas szalmacsomóra kapaszkodtunk, és így remekül aludtunk. Mások lent a mélyben, szekerekben, ezek alatt stb. ismét a szokott módon szorongtak, szitkozódtak és rugdálóztak. Több ilyen pajta volt az átvonulók befogadására kijelölve; mindezeket persze csendőrszurony őrizte. A mi csendőr-szakaszvezető „urunk” még vizelni sem engedte ki éjjel a nőket és férfiakat.

November 16.

Reggel a cca. 4 km-re fekvő határokig mentünk szigorú négyes sorokban, ahol a német Gestapo, több tiszt és kísérőszemélyzet vette át az oszlopokat, naponta 2000 embert. Állítólag összesen 60 000 embert, férfit és nőt vegyesen vártak a németek, illetve annyival számoltak; az egyik hírünk az volt, hogy a határtól cca. 7 km-nyire fekvő baraktáborba hagyják az átvetteket pihenni és tisztálkodni, és ott osztják be őket szakképzettségük szerint, a másik változat úgy szól, hogy legközelebbi vasútállomáson bevagonirozzák őket, és viszik nyugat felé. A határokon vitéz Bartha rep. alezredes, az átadás intézője az eredeti svéd menlevelekkel bírót kiállította, (de a schweiziakat nem, mert ezek egyáltalán nem törődtek saját védettjeikkel), így az előző napon érvényes rendeletekkel ellentétben a kivételezett tartalékos tiszteket is kiemelte, mégpedig hozzátartozóikkal együtt. Valószínűleg ez azért történt, mert igen erélyesen kiállítottam neki, hogy mint honvéd tartalékos tüzérszázados jelentkeztem fiammal együtt. Katonakönyvemet megvizsgálta. És az utánunk jövőket is kiállította, akik kivételezett tiszti mivoltukat igazolhatták. Aznap kétezerből összesen 37 embert állítottak ki, akik között talán 10-en voltunk kivételezett tisztek két gyerekkel, többi pedig svéd védett. Bartha László alezredes rendesen viselkedett. Ezután sokkal jobb kedvvel meneteltünk visszafelé a községháza érintésével az állomás épületéig, ahol Kalotay csendőrszázados vett át bennünket. Nevezett kivételesen rendes, jó érzésű ember, aki pl. azt is vállalta, hogy netalán az utánam menetelő felségemet és leányomat is kiemelteti. Sok jótétéről tanúskodott a hegyeshalmi munkásszázad legénysége is. Kalotay százados elsősorban megengedte, hogy a katonai legénységi mosdóban tisztálkodhassunk: először alaposan négy hét után, majd gondoskodott arról, hogy rendes húsos meleg ételt kapjunk, és végül felkérte az ottani munkaszolgálatosokat: a hegyeshalmi 102/201. szakképzett munkasz. századot, hogy vendégeljen meg bennünket. Mindnyájan pontosan úgy éreztük magunkat, mint az akasztandó ember, kinek feloldották a nyaka körül csavart kötelét. Kalotay valamennyinek igazolványokat állított ki, mely szerint a hegyeshalmi m. kir. honv. állomásparancsnokság igazolja, hogy vitéz Bartha László alezredes parancsára X Y ilyen és ilyen jogcímen, mint mentesített a Budapest ilyen és ilyen alatti lakására visszairányított. Kiállított még ezek kívül egy egyesített menlevelet is, és megbízott egy csendőrmestert, hogy kísérje haza és pedig házról-házra az egész csoportot: „nehogy otthon, ahol más világ van, valami bajotok történjen.” Éjjel az idézett munkásszázad vonakodásunk ellenére fekvőhelyüket adták át nekünk, ők éjjel üldögéltek, vagy kártyáztak, esetleg az asztalokon feküdtek inkább, és hallatlanul bőségesen megvendégeltek étellel, feketével stb. Ott mondták nekünk, hogy a legszörnyűbb látvány, amit valaha láttak, talán az lehetett, amint a híres Borból sok száz kilométert menetelő emberoncsokat látták vánszorogni, félmeztelenül, hosszú szakállal, hátán és mellen olajjal ráfestett sárga csillaggal cipő nélkül és német SS-ek által hajtván. És ezek a csontvázak mégis vonzólták magukat tovább és tovább!

November 17.

Akinek volt némi rejtett pénze, mind összeadta közös kasszába és így utaztunk haza vonaton!

November 18.

Reggel 4-kor érkezünk a Keleti pályaudvarra és: haza. Még a vonaton megbeszéltük, hogy nem ajánlatos sem a svéd menlevelekben, de a katonai kivételezésekben sem bízni (utóbbi joghatályát a nyilas kormány régen vissza is vonta már) és az látszik a legelőnyösebbnek, ha az oroszok bejöveteleig elbújunk. Az én családom velem és fiammal együtt ezt tette.

Jelzet: Lénárd Sándor naplója (kézzel írt napló gépelt átírata). Holokauszt Emlékközpont, Gyűjtemény, 2011. 752.1 - A napló szövegét a mai helyesírással adjuk közre, kivéve azokat az eseteket, ahol a korabeli írásképek tartalmi többletet hordoz.

Címkék:

[munkaszolgálat](#) ^[2]

[Nyilaskeresztes Párt](#) ^[3]

[világháború](#) ^[4]

[1944](#) ^[5]

[Szálasi Ferenc](#) ^[6]

[Horthy Miklós](#) ^[7]

[Eichmann](#) ^[8]

[csendőőr](#) ^[9]

[Bor](#) ^[10]

Kiadás: 13. évfolyam (2013) 1. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/naplo/budapesthegyeshalombudapest.html>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/naplo/budapesthegyeshalombudapest.html>

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/munkaszolgalat>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nyilaskeresztes-part>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vilaghaboru>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1944>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szalasi-ferenc>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/horthy-miklos>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/eichmann>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/csendor>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/bor>